

УДК 351.75:316.482.5

Р.А. ХАЛІЛЕВ, канд. юрид. наук, доц.,
Кримський юридичний інститут Одеського державного університету внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ НА ГРУНТІ ЕТНО-КОНФЕСІЙНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Ключові слова: етно-конфесійні суперечності, оперативно-розшукова профілактика, конфліктні ситуації, порушення громадського порядку

Дослідження питань профілактики злочинів на ґрунті етно-конфесійних суперечностей є складовою забезпечення державної оперативно-розшукової політики. На сьогодні в Україні не відбуваються відкриті зіткнення між національним, етнічним та конфесійним ґрунті. Але мають місце поодинокі факти проявів ксенофобії та расизму. Так, у 2006 році в Україні було зафіксовано 14 нападів на расовому ґрунті та 2 убивства, в 2007 році – 87 нападів і 6 убивств, в 2008 році – 83 напади й 4 убивства [1, с.3]. Це свідчить, що існують проблеми не вирішені на державному та місцевому рівні.

Останнім часом українські дослідники зробили спробу узагальнити думки про оперативно-розшукову профілактику та оперативно-розшукове запобігання відповідно до сучасних реалій розвитку суспільства. За роки незалежності України захищено 13 дисертаційних досліджень, предметом яких були проблеми запобігання злочинів з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, докторське дисертаційне дослідження І.П. Козаченко «Теоретико-правові основи оперативно-розшукового запобігання злочинів» та за узагальненим на-

прямом «Методика оперативно-розшукового запобігання певних видів злочинів» – кандидатські дисертаційні дослідження В.Я. Горбачовський, Л.Ф. Гула, С.В. Діденко, В.П. Дробот, І.М. Зубач, Д.Г. Казначеев, А.Г. Лісової, В.П. Меживої, П.Я. Мінка, Д.А. Михайличенко, В.Г. Телійчук, Н.Є. Філіпенко.

При цьому жодне дослідження не було присвячене проблемам оперативно-розшукового запобігання злочинів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Тому метою статті є визначення завдань та проблем організації та тактики оперативно-розшукового запобігання злочинів у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Її новизна полягає в теоретичному обґрунтуванні новітніх підходів щодо організаційного та інформаційно-аналітичного запобігання злочинам на ґрунті етно-конфесійних суперечностей задля забезпечення практичної моделі діяльності правоохоронних органів у цьому напрямі.

Важливим чинником у розгляді закономірностей і шляхів впливу на злочинність, у тому числі з використанням оперативно-розшукових заходів, є урахування особливостей та інтересів усіх національностей, що проживають в країні.

У кримінології існують різні класифікації заходів соціального попередження злочинності (за рівнем, цілями і завданням їх застосування, за масштабом їх реалізації, за суб'єктами і об'єктами впливу, тощо). Найбільш прийнятною поширеною класифікацією заходів соціального попередження є класифікація на загальні спеціальні заходи. Ми згодні з думкою, що перша стадія здійснюється на трьох рівнях [2, с.126]:

Перший рівень – це вирішення економічних, політичних, ідеологічних і правових проблем життя суспільства (загальна кримінологічна профілактика). Другий рівень профілактики – вплив на окремі соціальні групи і колективи, в яких складаються або можуть складатися конфліктні ситуації. Негативні впли-

ливи можуть нейтралізуватись з використання можливостей оперативного пошуку у злочинному середовищі та можливостей осіб, що працюють з оперативними підрозділами на конфіденційній основі. На даному рівні застосування профілактичних заходів необхідно виявляти неформальні групи, суспільні об'єднання, партії, народні фронти, що здійснюють деструктивну діяльність у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин. Досвід показує, що виявлені під час оперативного пошуку особи згодом стають організаторами, або активно беруть участь в масових безладах на міжнаціональному ґрунті.

Третій рівень – індивідуальна профілактика. Вона містить заходи з виявлення і усунення несприятливих умов формування конкретної особи. До цього рівня безпосередньої профілактики також відносяться заходи з нейтралізації джерел негативного впливу. Сюди ж можна віднести заходи, що утримують від вчинення злочинів тих осіб, поведінка та зв'язки яких свідчать про таку можливість.

Суть профілактики на цьому рівні полягає в зусиллях, спрямованих на зміну ціннісної орієнтації і способу життя людини, подолання його антигромадських зв'язків і установок, формування пошани до загально визнаних правил поведінки, правопорядку, людської особи і гідності тих, що оточують.

Рівневий підхід до попередження злочинності відбивається і на побудові структури органів і організацій, що здійснюють цю діяльність. Це стосується й оперативних підрозділів ОВС, що здійснюють запобігання злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей. Від правильного рівня профілактики залежить її ефективність.

Таким чином, пріоритетними напрямками діяльності органів внутрішніх справ по попередженню цієї категорії злочинності повинні бути:

- підготовка фахівців нового, відповідного сучасним вимогам рівня, здатних ефективно

працювати в екстремальних соціальних умовах в умовах загострення етно-конфесійних суперечностей;

- організація систематичного збору і узагальнення інформації, пов'язаною з причинами, умовами та чинниками злочинності у сфері міжетнічних міжконфесійних відносин;

- постійний збір інформації про основні показники злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей;

- організація постійного моніторингу ситуації у сфері міжконфесійних та міжетнічних відносин, про негативні і позитивні явища, систематизація і узагальнення отриманих відомостей;

- здійснення комплексних оперативно-профілактичних операцій щодо запобігання скоєнню злочинів на ґрунті етно-конфесійних суперечностей;

- планування сумісних заходів міліції та інших правоохоронних органів;

- виявлення найбільш криміногенних територій та об'єктів, де частіше за все вчиняються правопорушення на ґрунті етно-конфесійних конфліктів;

- широке висвітлення у ЗМІ та серед етнічних груп про застосування відповідних стягнень до правопорушників.

Одним із джерел будь-якого конфлікту є неповнота знань його учасників про дійсні причини етно-конфесійних суперечностей. Вона, як правило, заміщається чутками, домислами, упередженнями – всім тим, що провокує зростання взаємної недовіри і конфронтації [3]. Отже завдання попередження злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей полягає в усуненні розповсюдження інформації провокуючого характеру.

На підставі результатів оперативного пошуку щодо виявлення осіб, установ та організацій, що здійснюють розповсюдження та виготовлення провокаційних документів та агітації, що провокують міжнаціональну ворожнечу і пов'язані з нею міжнаціональні зі-

ткнення, оперативні підрозділи здійснюють профілактичний вплив з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Вивчення досвіду діяльності оперативних підрозділів та наукових здобутків дозволяє зробити висновок, що особами – об'єктами індивідуально-профілактичного впливу є особи, які:

- впливають на криміногенну ситуацію, займаються розпалюванням міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів;
- є учасниками етно-релігійних об'єднань радикально-екстремістської спрямованості;
- сприяють злочинній діяльності не легалізованих об'єднань громадян, екстремістських організацій;
- мають відношення до організацій та установ інфраструктури радикальних та екстремістських формувань релігійного, расистського, націоналістичного спрямування;
- схильні до злочинної діяльності у сфері міжетнічних та міжконфесійних відносин (організатори, виконавці, пособники злочинів та групових порушень громадського порядку);
- можуть володіти інформацією про події і факти, що становлять оперативний інтерес (свідки, потерпілі, близькі та друзі злочинців тощо).

Для спілкування з такими особами оперативні працівники та конфіденти мають володіти інформацією та знанням про підгрунтя етно-конфесійних суперечностей, етно-релігійних звичаїв та традицій, психологічні особливості об'єкту впливу та регіону. Повинні бути вироблені індивідуальні навички безконфліктного спілкування з населенням, сформована психологічна стійкість по відношенню до екстремальних, стресових ситуацій.

При цьому має бути налагоджена взаємодія правоохоронних органів із ЗМІ та організаціями національних меншин [4]. Оперативні підрозділи ОВС повинні інформувати населення про дійсні причини загострення міжнаціональних відносин у регіоні, а також

результати розкриття конкретних злочинів на ґрунті етно-конфесійних конфліктів і вживання органами влади і управління заходів щодо нейтралізації їх причин.

Оперативно-розшукове запобігання повинно бути спрямоване на недопущення фактів вчинення злочинів та правопорушень на ґрунті етно-конфесійних суперечностей, активізації діяльності екстремістських сил, підвищення конфліктної активності представників різних етно-конфесійних груп, наростання емоційної напруженості між представниками різних етно-конфесійних груп на території обслуговування. Цьому може сприяти розкол у легальних формуваннях радикального толку.

Необхідно також відзначити, що оперативні підрозділи органів внутрішніх справ в умовах загострення етно-конфесійних суперечностей можуть виявитися невідповідними до ефективної роботи з підтримки громадського порядку та захисту життя і здоров'я громадян, їх майна.

Дії оперативних працівників та працівників інших служб міліції свідчать, що значна їх частина має прогалини у своїх діях. Так, жоден із ста опитаних співробітників органів внутрішніх справ, причетних до виконання завдань щодо підтримки етно-конфесійного спокою на території АР Крим, не вважає, що особовий склад добре підготовлений до дій в умовах загострення етно-конфесійних конфліктів. Серед респондентів 45 % вказали на необхідність спеціальної підготовки оперативних працівників та конфідентів в означених умовах.

Більш того, мали місце випадки, коли загостренню ситуації в регіоні сприяли неправомірні дії органів влади та тактично невиправдані дії працівників ОВС, результатом чого стали групові порушення громадського порядку в АР Крим: Бахчисарай – 2003 р., с. Морське – 2003 р., бухта Тиха – 2005 р., район Пневматики м. Сімферополь – 2007 р.; м. Марганець (Дніпропетровська область) –

2008 р. У таких ситуаціях необхідна своєчасна, об'єктивна, законна оцінка ситуації та розслідування неправомірних дій.

Багато керівників місцевих органів внутрішніх справ проводили «політику невтручання» в процеси, що відбуваються, упускаючи тим самим ініціативу. Ще більшу тривогу викликає те, що з боку співробітників органів внутрішніх справ нерідко виявляється бездіяльність, а деколи й пряма зрада інтересів служби. Були встановлені факти підбурювання та прямої їх участі в злочинах на міжнародному ґрунті. Означене визначає необхідність розробки методичних рекомендацій з оперативно-розшукового забезпечення правопорядку в кризових ситуаціях, зокрема, в умовах загострення етно-конфесійних суперечностей.

Профілактичне значення має реалізація принципу невідворотності покарання. На важливість покарання як наслідок порушення закону вказував свого часу Ч. Беккарія. Він відзначав, що упевненість в неминучості хоч би й помірною покарання справить більше враження, ніж страх перед іншим, жорстокішим, але супроводжуваним надією на безкарність [5, с.125]. Цієї думки дотримується 45,1 % респондентів.

Недооцінка, реагування на інформацію про підготовку правопорушень на ґрунті етно-конфесійних суперечностей може привести до соціальних вибухів, широкого розповсюдження насильства. А це, у свою чергу, веде до тяжких соціально-політичних, економічних наслідків злочинності.

Результатом профілактичної діяльності, повинні стати пропозиції, розробки конкретних ефективніших методів оперативно-розшукового моніторингу. З метою виявлення чинників, що детермінують злочини даної категорії, аналізу повинні піддаватися: офіційна інформація органів державної влади та управління, громадських та недержавних організацій, органів внутрішніх справ, прокура-

тури, судів, органів держбезпеки; листи і заяви громадян; думки населення що проживає на даній території.

Важливе значення має інформація, що концентрується в органах прокуратури. І найбільшу цінність мають відомості про стан і результати прокурорського нагляду за дотриманням законодавства у сфері міжнародних відносин [6]. Це, перш за все:

- інформація про результати аналізу суспільно-політичної ситуації в регіоні у сфері міжнародних та міжконфесійних відносин, прогнозу розвитку цих відносин, вивчення міграційних відносин;

- результати аналізу причин і умов виникнення конфліктних ситуацій на ґрунті етно-конфесійних суперечностей, расової та міжнародної ворожнечі;

- інформація про проведені перевірки і ухвалені рішення по конкретним зверненням громадян про порушення їх прав за національною, етнічною, расовою та релігійною ознакою;

- про розглянуті заяви і звернення громадян, організації, установ, суспільних об'єднань з питань міжнародних, міжнародних та міжконфесійних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Музыка П. В. Оптимізація державної політики щодо попередження та протидії проявам ксенофобії та расизму в Україні: Аналітична довідка / П. В. Музыка. – К. : Юрид. література, 2009. – 16 с.

2. Раская Е. Е. Борьба с преступностью и социальное управление / Е. Е. Раская. – Таллинн : ЭЭсти раамат, 1985. – 264 с.

3. Кибизов А. М. Преступность на почве межнациональных конфликтов (криминологические проблемы): дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кибизов Алан Максимович ; МГЮА. – М., 2003. – 190 с.

4. Закон України «Про оперативно-

розшукову діяльність» : від 18.02.1992 р. // ВВР України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

5. Беккария Ч. О преступлении и наказании / Ч. Баккария. – М. : Инфра-М, 1939. – 184 с.

6. Квачков В. В. Специальные операции вооруженных сил / В. В. Квачков // Защита и безопасность. – 1999. – № 4. – 128 с.

Халілев Р. А. Теоретико-прикладні проблеми оперативно-розшукового запобігання злочинів на ґрунті етно-конфесійних суперечностей / Р. А. Халілев // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 1068–1072 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11xragkc.pdf>

Розглядаються теоретико-прикладні проблеми протидії злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей; наводиться аналіз чинників, що детермінують злочини даної категорії та принципи забезпечення державної оперативно-розшукової політики щодо протидії злочинності у сфері міжетнічних та конфесійних відносин.

***

Халилев Р.А. Теоретико-прикладные проблемы оперативно-розыскного предотвращения преступлений на почве этно-конфессиональных противоречий

Рассматриваются теоретико-прикладные проблемы противодействия преступности на почве этно-конфессиональных противоречий; приводится анализ факторов, которые детерминируют преступления данной категории и принципы обеспечения государственной оперативно-розыскной политики в сфере межэтнических и конфессиональных отношений.

***

Halilev R.A. Theoretic-Applied Problems of Operatively-Search Prevention of Crimes on Soil Etno-Confessional Contradictions

Theoretic-applied problems of counteraction in criminality on profile etno-confessional contradictions are considered; the analysis of factors which determine crimes of the given category and principles of maintenance of the state operatively-search policy in sphere interethnic and confessional relations is resulted.